

Gebruik van de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie op cluster 2 scholen

HANNEKE WENTINK EN SIMONE HOOGENBOOM

In het kader van het Masterplan Dyslexie inventariseerden Hanneke Wentink (Expertisecentrum Nederlands, Radboud Universiteit) en Simone Hoogenboom (KPC Groep) in 2007 het gebruik van de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie in cluster 2 scholen. Met name voor cluster 2 scholen die hun leesonderwijs aan het verbeteren zijn, leverde deze inventarisatie belangwekkende gegevens op.

Dat er op de meeste scholen voor speciaal onderwijs sprake is van een prettig en veilig schoolklimaat staat buiten kijf. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de meest recente onderwijsverslagen van de inspectie. Daarnaast is er de laatste jaren ook enige vooruitgang te bespeuren in de kwaliteit van het onderwijs: kwaliteitszorg is in ontwikkeling, meer dan de helft van de scholen werkt planmatig aan de verbetering van het onderwijs en het leerstofaanbod is steeds vaker van voldoende kwaliteit. Steeds meer scholen stellen voor hun leerlingen een ontwikkelingsperspectief vast, met daaraan gekoppeld een handelingsplan met evaluatiemomenten. Er wordt langzaam een omslag gemaakt van kindvolgend onderwijzen naar doelgericht onderwijzen. Kortom: steeds meer leerlingen in het speciaal onderwijs worden uitgedaagd om te leren.

STEEDS MEER LEERLINGEN IN HET SPECIAAL ONDERWIJS WORDEN UITGEDAAGD OM TE LEREN

Een punt van aandacht blijft nog wel de kwaliteit van het leesonderwijs in het SO. De afgelopen jaren zijn de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie (2003; 2004; 2005) verschenen om scholen handvatten te bieden bij het vormgeven van hun onderwijs voor leerlingen met leesproblemen of dyslexie. Deze protocollen zijn ook verspreid

onder scholen voor speciaal onderwijs. In het kader van het Masterplan Dyslexie is in 2007 op vier cluster 2 scholen geïnventariseerd in welke mate zij gebruikmaken van de protocollen en hoe zij bezig zijn hun leesonderwijs te optimaliseren. In dit artikel wordt verslag gedaan van deze inventarisatie en worden aanbevelingen gedaan voor cluster 2 scholen die ook aan de slag willen met hun leesonderwijs.

Masterplan Dyslexie

In opdracht van het Ministerie van Onderwijs voeren KPC Groep, Expertisecentrum Nederlands en WSNS Plus het Masterplan Dyslexie uit. Het Masterplan Dyslexie heeft tot doel een brede en integrale aanpak van dyslexie in het funderend onderwijs te bewerkstelligen. De activiteiten van het Masterplan richten zich op een eenduidige signalering van leesproblemen en dyslexie en op begeleiding van leerlingen met dyslexie op alle scholen voor primair, speciaal en voortgezet onderwijs. De implementatie van de Protocollen (Leesproblemen en) Dyslexie voor het basis- en voortgezet onderwijs staan hierbij centraal. Zie voor meer informatie: www.masterplandyslexie.nl.

Lezen speerpunt op cluster 2 scholen

Ook leerlingen op cluster 2 scholen kunnen leren lezen. Dat het vaak sneller kan dan het tempo dat scholen nu aanhouden, blijkt uit verschillende landelijke leesprojecten. Enkele cluster 2 scholen zijn die uitdaging al aangegaan. Opvallend is dat alle vier de scholen uit onze inventarisatie sinds kort lezen tot speerpunt hebben gebombardeerd. De Leerlijn Taal voor cluster 2 van de CED-groep lijkt hierbij een handzaam kader te bieden. De scholen werken sinds kort met een moderne leesmethode, of zijn zich op een nieuwe methode aan het oriënteren, zoals de nieuwste versie van Leeslijn of Veilig Leren Lezen, en houden de streefdoelen aan van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor het SBO (Wouters & Wentink, 2005). Concreet betekent dit, dat de periode van het aanvankelijk lezen wordt ingekort tot één jaar, zoals dat in het regulier basisonderwijs gebruikelijk is. In de aanvangsgroep worden alle letters aangeboden, meestal met klankgebaren of het vingeralfabet. Aan het einde van dit eerste leerjaar is het streefdoel AVI 2-instructieniveau. Voor de meeste cluster 2 scholen betekent dit een versnelling van ten minste een jaar. Door systematisch met een methode te werken, aan de hand van een jaarplanning en een toetskalender, lijkt een versnelling in het leesproces mogelijk. De lijn die is ingezet in de onderbouw en de aanvangsgroep moet op de ondervraagde scholen de komende jaren nog worden doorgetrokken naar de hogere jaargroepen. Het streefdoel zal ook hier 2 AVI-instructieniveaus per jaar zijn.

DOOR SYSTEMATISCH MET EEN METHODE TE WERKEN, AAN DE HAND VAN EEN JAARPLANNING EN EEN TOETSKALENDER, LIJKT EEN VERSNELLING IN HET LEESPROCES MOGELIJK

Ook in de leeromgeving op de scholen is er de afgelopen jaren veel veranderd. Er zijn steeds meer boeken in de klas en er verschijnen schrijfproducten van leerlingen aan de wanden. Ook vormen van lezen zoals duolezen, tutorlezen en het elke dag zelf uit een bibliotheekboek lezen komen steeds vaker voor. In de kleutergroepen, en in een enkel geval al in de peutergroepen, wordt systematisch aandacht besteed aan beginnende geletterdheid. Op voorwerpen in de klas wordt een woordkaartje geplakt, de namen van de kinderen staan op de stoeltjes, er is in sommige klassen een lettermuur, er wordt veel interactief voorgelezen en de kinderen worden gestimuleerd om ook zelf te experimenteren met letters en woorden.

Organisatie van het leesonderwijs in de groep

Het merendeel van de scholen heeft de leerlingen zo verdeeld over de groepen, dat er maximaal drie leesniveaus per groep zijn. De scholen werken veelal – bewust of onbewust – met het directe instructiemodel. Na een klasikale instructie gaan de leerlingen uiteen in kleine groepjes. De leerkracht geeft 20 tot 30 minuten leesinstructie en begeleidde inoefening aan de instructietafel, terwijl de overige groepjes een leesactiviteit uitvoeren met de klas-senassistent of op de computer. Elke 20-30 minuten rouleren de groepjes tot alle leerlingen bij de leerkracht aan de instructietafel hebben gezeten. De scholen hebben sinds een of twee jaar lezen elke dag op het rooster staan en streven naar 400 tot 500 minuten leesinstructie per week. Deze uitbreiding in leestijd en systematisch volgen van de methode heeft zichtbaar invloed op de leesprestaties van de leerlingen. Hoewel de meeste scholen op het moment van de interviews nog moesten beginnen met toetsen, merkten zij aan het enthousiasme van de leerlingen en de leerkrachten al een duidelijke verandering. Eén school die al langer werkt aan verbeteren van het leesonderwijs, zag na drie meetmomenten een aanzienlijke vooruitgang in leesprestaties. Met het verbeteren van het leesonderwijs worden leesproblemen en dyslexie eerder gesignaleerd. Voorheen gebeurde dit vaak pas in de middenbouw; nu vallen zwakke lezers vaak al op in de aanvangsgroep. Dit is een belangrijke verandering, omdat met vroegtijdig signaleren en aanpakken van dyslexie veel ernstige problemen met lezen, maar ook problemen op sociaal-emotioneel gebied, kunnen worden voorkomen.

MET HET VERBETEREN VAN HET LEESONDERWIJS WORDEN LEESPROBLEMEN EN DYSLEXIE EERDER GESIGNALEERD

Inhoud van het leesonderwijs

Het merendeel van de geïnterviewde scholen heeft onlangs een methode voor aanvankelijk lezen aangeschaft en is begonnen met het verbeteren van hun leesonderwijs in de aanvangsgroep. De manier waarop de scholen het aanpakken, verschilt echter erg. Op scholen waar de afspraken rondom de kwaliteitsverbetering direct concreet zijn gemaakt en teambreed worden gedragen, zijn het duidelijkst verschillen met eerdere jaren waar te nemen. Wat het meest opvalt, is dat leerkrachten die zich strikt houden aan de jaarplanning en consequent de methode volgen, bij een veel groter percentage van de leerlingen het tempo van het regulier basisonderwijs aan kunnen houden dan voorheen het geval was. Concreet betekent dit dat zij alle letters hebben aangeboden rond februari, terwijl ze daar in eerdere jaren vaak anderhalf tot twee jaar over deden.

Het succes van de leerkracht hangt in grote mate af van de afspraken die er op schoolniveau zijn gemaakt (zie bijvoorbeeld Siemons, 2005). Als de lijn niet helder is en er zijn per jaargroep geen doelen gesteld, dan is dat onmiddellijk terug te zien in het onderwijsaanbod in de groep. Een methode wordt dan niet consequent gebruikt, de rode draad in de instructie ontbreekt en de leeropbrengsten worden niet systematisch getoetst. Een duidelijke visie van de school op hoe je kinderen leert lezen is onontbeerlijk. Dit zou beschreven moeten staan in het schoolplan en per groep concreet moeten worden uitgewerkt in een groepsplan. Het merendeel van de scholen uit onze inventarisatie werkt met een schoolplan, groepsplannen en individuele handelingsplannen, die op elkaar zijn afgestemd. Werken met dit soort plannen staat echter nog in de kinderschoenen.

Extra hulp aan leerlingen die duidelijk achterblijven met lezen, wordt op bijna alle scholen in de groep aangeboden. De helft van de scholen gebruikt hiervoor, naast de extra materialen en computerprogramma's bij de leesmethode, de programma's Connect en RALFI (Smits & Braams, 2006; zie ook www.masterplandyslexie.nl voor handleidingen voor leerkrachten) in de klas. Dit gebeurt soms in samenwerking met de remedial teacher of logopedist. Met deze systematisch opgebouwde programma's komen de meeste leerlingen met leesproblemen uiteindelijk tot lezen. Belangrijk is wel dat er met het team heldere afspraken worden gemaakt over het gebruik van deze programma's naast de methode, bijvoorbeeld over de groepen waarin het programma gebruikt wordt, bij welke achterstand kinderen in aanmerking komen voor het programma en met welke frequentie het programma wordt ingezet. Deze afspraken horen ook terug te komen in de individuele handelingsplannen. De geïnterviewde scholen verschillen nog sterk in de mate waarin ze interventies evalueren en vastleggen in een leerlingdossier.

Werken aan kwaliteit

Terwijl de ene school nauw samenwerkt met een onderwijsbegeleidingsdienst of landelijk pedagogisch centrum om het draagvlak voor de vernieuwingen en het kennisniveau te vergroten, heeft de andere school gekozen voor een intern systeem van coaching en scholing. Eén school noemde hierbij Kwaliteit in Kaart: leraren observeren regelmatig en systematisch bij elkaar in de klas. De observatiepunten zijn door het team gezamenlijk vastgesteld. Op basis van de observaties doen zij aanbevelingen voor verbetering (zie voor meer informatie: www.kwaliteitinkaart.nl). Het voordeel van zo'n systeem is, dat ook leraren een duidelijke rol en inbreng hebben in het verbetertraject. Vaak is het zo dat kennis blijft steken op het niveau van de IB'er of zorgspecialist; zij gaan vaker naar conferenties en cursussen dan leerkrachten. Dit is op de meeste scholen een punt van zorg. Leerkrachten hebben behoefte aan meer kennis over hoe zij kinderen met leesproblemen of dyslexie kunnen begeleiden. Ook geven zij aan meer te willen weten over het normale leesproces en de doelen die worden gesteld in het reguliere basisonderwijs, om de streefdoelen bij hun eigen leerlingen daarop af te kunnen stemmen.

GEBRUIK PROTOCOLLEN LEESPROBLEMEN EN DYSLEXIE

VAAK WORDT ALLE KENNIS DIE AL IN HUIS IS ONVOLDOENDE BENUT

melt en aanlevert voor een dyslexieonderzoek is van groot belang voor een zorgvuldige diagnostiek. Ook wanneer het komt tot dyslexiebehandeling buiten de school, is afstemming met de begeleiding in de klas van groot belang. Het advies hierbij is om als school een vaste samenwerkingsrelatie aan te gaan met een of twee behandelpraktijken in de buurt, bij voorkeur een waarbij een GZ-psycholoog of Orthopedagoog Generalist betrokken is die onderzoek kan doen en handelingsadviezen kan geven.

Om te kunnen leren van het verleden, mag een evaluatiekader binnen de school niet ontbreken. Een van de scholen heeft een interne Werkgroep Lezen, die het leesonderwijs in de groepen in kaart heeft gebracht en op basis hiervan aanbevelingen heeft gedaan aan het management. Het bleek bijvoorbeeld dat de doelstellingen van de school lager waren dan die in het Protocol Leesproblemen en Dyslexie staan beschreven. De werkgroep heeft toen een nieuwe toetskalender gemaakt die wel aansluit op het protocol. De invoering daarvan wordt nu een jaar lang gevolgd om te kunnen beoordelen of de hogere doelstellingen haalbaar zijn voor de schoolpopulatie. Systematisch toetsen vormt een onderdeel van de evaluatie, ook wel monitoring genoemd. Het effect van de kwaliteitsverbetering binnen de school is immers terug te zien in de leesprestaties van de leerlingen.

Ook de samenwerking tussen de verschillende disciplines binnen de school heeft op de meeste scholen aandacht. Afstemming tussen wat er in de klas gebeurt met logopedie en/of RT is van essentieel belang voor het slagen van de begeleiding van leerlingen met leesproblemen/dyslexie. Vaak wordt alle kennis die al in huis is onvolledig benut. Ook in de samenwerking met externe zorg valt nog veel te winnen. Afstemming over welke gegevens de school verza-

Meer actie in 2008

Het Masterplan Dyslexie heeft zich tot doel gesteld om in 2008 samen met experts uit cluster 2 goede praktijken van scholen te bundelen in een katern dat als aanvulling op de protocollen leesproblemen en dyslexie zal verschij-

nen. Dit kader zal vervolgens in de komende jaren als kader worden gebruikt om een flinke impuls te geven aan het leesonderwijs in cluster 2. Scholen die beschrijvingen van goede praktijken willen delen met het onderwijsveld en bekend willen maken bij de projectgroep van het Masterplan Dyslexie, kunnen zich richten tot de eerste auteur van dit artikel.

Een literatuurlijst is opvraagbaar bij de redactie en te downloaden op www.simea.nl/vhz

Over de auteurs

Dr. Hanneke Wentink is projectleider Leesproblemen en Dyslexie bij het Expertisecentrum Nederlands, Radboud Universiteit Nijmegen. Zij is auteur van de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie voor het basisonderwijs. Tevens is zij lid van de projectgroep Masterplan Dyslexie.

Drs. Simone Hoogenboom is adviseur bij KPC Groep. Zij is betrokken bij verschillende projecten van het Masterplan Dyslexie.

Voor meer informatie kunt u corresponderen met de eerste auteur. Zij is bereikbaar op h.wentink@taalonderwijs.nl.

Checklist: Hoe is het leesonderwijs op uw school?

Onderbouw: Beginnende geletterdheid

- Hangen er bij u op school woordkaartjes in de kleutergroepen (namen van de kinderen, voorwerpen in de klas en op de thematafel)?
- Zijn er boeken in de klas en zijn die de hele dag vrij beschikbaar voor de leerlingen?
- Wordt er elke dag interactief voorgelezen (aandacht voor boekoriëntatie en verhaalbegrip)?
- Mogen kinderen zelf experimenteren met letters (op de eigen manier schrijven, schilderen, stempelen)?
- Hangen er schrijfproducten van de leerlingen aan de wanden?
- Komen alle tussendoelen beginnende geletterdheid aan bod?
- Wordt de ontwikkeling van geletterdheid bij de leerlingen systematisch gevolgd aan de hand van de kleutersignalering uit het protocol?

Aanvangsgroep: Aanvankelijk lezen

- Is er sprake van een geletterde leeromgeving (veel leesboeken, samenwerking met de bibliotheek, een lettermuur, boeken en woordkaartjes op de thematafel/ in de leeshoek enz.)?
- Wordt er in de aanvangsgroep systematisch gewerkt met een methode voor aanvankelijk lezen aan de hand van een heldere jaarplanning in het groepsplan?
- Worden de leesprestaties regelmatig getoetst aan de hand van de toetskalender uit het protocol?
- Stellen bij u op school de leerkrachten zelf een individueel handelingsplan op voor leerlingen die achterblijven in hun leesontwikkeling?
- Zijn de leerkrachten bij u op school bekend met remediërende programma's, zoals Connect en RALFI?
- Worden de handelingsplannen systematisch geëvalueerd?

Midden- en bovenbouw: Voortgezet technisch lezen

- Is er sprake van een geletterde leeromgeving (veel verhalende en informatieve boeken, een nieuwsbord, zelfgeschreven verhalen en boeken door leerlingen enz.)?

- Wordt er in de midden- en bovenbouw systematisch gewerkt met een methode voor voortgezet technisch lezen aan de hand van een jaarplanning in het groepsplan?
- Komen alle tussendoelen gevorderde geletterdheid aan bod?
- Worden de leesprestaties regelmatig getoetst aan de hand van de toetskalender uit het protocol?
- Stellen bij u op school de leerkrachten zelf een individueel handelingsplan op voor leerlingen die achterblijven in hun leesontwikkeling?
- Worden deze handelingsplannen systematisch geëvalueerd?
- Wanneer worden leerlingen met een vermoeden van dyslexie aangemeld voor onderzoek?
- Maken leerlingen met dyslexie gebruik van hulpmiddelen, zoals voorleessoftware (tekst-naar-spraak-software), de spellingcontrole, of dicteersoftware (spraak-naar-tekst-software)?

Schoolbeleid:

- Staat in het schoolplan duidelijk omschreven wat de missie en de visie van het team is op goed taal- en leesonderwijs? Is er sprake van een continuüm van zorg?
- Is er in alle groepen 400-500 minuten per week leestijd ingeroosterd? Wordt er elke dag in alle groepen leesinstructie gegeven en vrij gelezen (duolezen, tutorlezen, bezoek bibliotheek)?
- Is het team tevreden over de groepsplannen en de individuele handelingsplannen? Zijn er binnen het team afspraken gemaakt over wanneer een leerling een individueel handelingsplan krijgt?
- Is er voor de hele school een heldere toetskalender en wordt deze naar tevredenheid gebruikt?
- Worden de toetsgegevens, handelingsplannen en evaluaties systematisch bewaard in het leerlingdossier?
- Verloopt de communicatie en afstemming tussen de school, ouders en externe dyslexiebehandelaars naar ieders tevredenheid?
- Wordt het taal-/leesbeleid op school cyclisch geëvalueerd en bijgesteld met behulp van een monitoringsysteem voor kwaliteitsverbetering?